

Amasya Yazma Eser Kütüphanesi 1816/2 Nu.da Kayıtlı Eser -Şerhü Ayeti'l-Kürsî-

Burhan BALTACI¹

Öz

Kur'an'ın bir tek ayetini veya bir ayet grubunu tefsir eden müstakil eserler olan el yazması ayet tefsirlerinin çoğunluğu yazma eser kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bunların araştırılması ve ortaya çıkarılması tefsir tarihi açısından önem arz etmektedir. Çoğunlukla Osmanlı dönemine ait olan bu tür eserler kütüphanelerimizde bağımsız birer kitap olarak bulunduğu gibi, çoğunlukla da kitapları oluşturan risaleler şeklinde de yer almaktadır.

Bu çalışmamızda yazma eser araştırmalarına bir katkı olması babında, Amasya Yazma Eserler Kütüphanesi 1816/2 numarada kayıtlı 76b-82a varaklar arasında bulunan ayet tefsiri incelenmiştir. “Şerhü Ayeti'l-Kürsî” şeklinde isimlendirilen bu eser el-Bakara suresi 255. ayetin tefsiri olarak yazılmıştır. Müellifi belli olan eserler olduğu gibi müellifi belli olmayanlar da bulunmaktadır. Elimizdeki bu eserin de müellif ve müstensihi belli değildir.

Çalışmamızda öncelikli olarak adı geçen yazma eserin katalog verilerinde yer alan bilgileri paylaşmıştır. Ardından eserin yapısal özelliklerine yer verilmiştir. Devam eden satırlarda içerik itibarıyla incelenen eserin kaynak olarak kullandığı müfessirler ile erken dönem kaynakları olan Hz. Peygamber, sahabe ve tabiinden atf yaptığı önemli şahsiyetlerle kaynak olarak kullandığı müfessirler tespit edilmiştir. Sonuç bölümünde ise eserin klasik tefsir usulü bağlamında tefsir metodu ve kendine mahsus özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

İncelememize konu olan Amasya Yazma Eser Kütüphanesi 1816/2 numarada kayıtlı eser kültürümüzde “Ayete'l-kürsî” olarak isimlendirilen el-Bakara suresi 255. ayetin tefsiridir. Katalog verilerinde 05 Ba 1816/2 numarada kayıtlı bu eserin ismi katalogda “Şerhü Ayeti'l-Kürsî” şeklindedir. Amasya Yazma Eser Kütüphanesi 1816/2 demirbaş numarada kayıtlı eserin 76b-82a varaklar arasındaki ikinci risalesidir. Eser 215x155-155x65 mm ölçülerinde ve 21 satırdır. Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda kayıtlı eserin yazı türü talik kırması, kâğıt tür birleşik harf filigranlıdır. Siyah meşin cilt içindedir. Keşideler siyah mürekkepledir. İstinsah tarihi katalogda 1180/1765 olarak yer almaktadır. Dili Arapça olan bu eserin yazarı ve müstensihi belli değildir.

Anahtar Kelimeler: Ayete'l-kürsî, Bakara 255. Ayet, Amasya, El Yazması, Tefsir

Baltacı, B. (2024). Amasya Yazma Eser Kütüphanesi 1816/2 Nu.da Kayıtlı Eser -Şerhü Ayeti'l-Kürsî-. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(1), 498-504. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1427247>

Geliş Tarihi	28.01.2024
Kabul Tarihi	30.03.2024
Yayın Tarihi	31.03.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

Manuscript in Amasya Manuscript Library No. 1816/2 -Şerhü Ayeti'l-Kürsî-

Burhan BALTACI¹

Abstract

The majority of manuscript verse commentaries, which are independent works interpreting a single verse or a group of verses of the Quran, are found in manuscript libraries. Researching and revealing these is important for the history of tafsir. These types of works, which mostly belong to the Ottoman period, are available in our libraries as independent books, or as treatises that form books.

In this study, in order to contribute to manuscript research, the verse commentary located between sheets 76b-82a, recorded in Amasya Manuscript Library number 1816/2, was examined. This work, called "Şerhü Ayeti'l-Kürsî", was written as the commentary of the 255th verse of the Surah Al-Baqara. While there are works whose authors are known, there are also works whose authors are unknown. The author and copyist of this work we have is unknown.

In our study, first of all, the information in the catalog data of the mentioned manuscript was shared. Then, the structural features of the work are included. In the following lines, the work examined in terms of content includes the commentators used as sources and the early sources of Hz. The important figures he referred to from the Prophet, his companions and followers, and the commentators he used as sources were identified. In the conclusion section, the exegesis method and its unique features were tried to be determined in the context of the classical exegesis method of the work.

The work recorded in Amasya Manuscript Library number 1816/2, which is the subject of our review, is the interpretation of the 255th verse of the Al-Baqara Surah, which is called "Ayete'l-Kürsî" in our culture. The name of this work, recorded as 05 Ba 1816/2 in the catalog data, is "Şerhü Ayeti'l-Kürsî" in the catalogue. It is the second treatise between sheets 76b-82a of the work registered under the inventory number 1816/2 in the Amasya Manuscript Library. The work measures 215x155-155x65 mm and has 21 lines. The font type of the work registered in the Amasya Beyazıt Provincial Public Library collection is talik, and the paper type has a combined letter watermark. It is in black leather binding. The drawings are in black ink. The date of copying is listed as 1180/1765 in the catalogue. The author and copyist of this work, whose language is Arabic, are unknown.

Keywords: Ayete'l-kursi, Baqara Verse 255, Amasya, Manuscript, Tafsir

Baltacı, B. (2024). Manuscript in Amasya Manuscript Library No. 1816/2 -Şerhü Ayeti'l-Kürsî-. Journal of the Human and Social Science Researches, 13(1), 498-504. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1427247>

Date of Submission	28.01.2024
Date of Acceptance	30.03.2024
Date of Publication	31.03.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

Giriş

Ayet tefsirleri genel anlamda Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü dönemde yoğunlaşmaktadır. İlgili dönemle alakalı müstakil bir çalışma da yapmış olan Ziya Demir'in de belirtmiş olduğu gibi bu tefsirlerin yazılma sebepleri şu şekilde olma ihtimali yüksektir. "Osmanlılar'da ister doğrudan telif, isterse haşiye şeklinde olsun sure ve ayet tefsirlerinin bir kısmının, müderrislik, kadılık, mukarrirlik, muhataplık ve vaizlik gibi bazı mansıplara atanabilmek için yapılan imtihan sorularına cevap olarak hazırlandığını gördük. Bunlar ayrıca bir görevden, yeni ve daha üst bir göreve talip olanlarca da başvurulan çalışma şekli olmuştur."

Bizim de kanaatimiz bu yönde olmakla beraber ilaveten, o günün şartlarında tartışma konusu olmuş olan herhangi bir meselede görüş beyan etmek için ya da dini ve sosyal içerikli bazı problemlere ayete dayalı çözüm üretebilmek amacıyla bu tür tefsirlerin kaleme alınmış olabileceğini düşünüyoruz. Bunların yanında İslam uleması arasında güncelliğini hiçbir zaman yitirmeyen klasik bazı konulara ilişkin tartışmaların da bu türde tefsirlerin yazılmasına sebep teşkil ettiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Çalışmamıza konu olan el-Bakara suresi 255. ayetin tefsiri olarak kaleme alınan Amasya Yazma Eser Kütüphanesi 1816/2 numarada kayıtlı risale "Şerhü Ayeti'l-Kürsî" başlıklı eserdir. Yazma eser kütüphanelerinde el yazması olarak bulunan bu tür kaynakların ortaya çıkarılıp yeni yapılacak çalışmalara kaynak olarak kullanılması önem arz etmektedir. Biz de tefsir alanında yapılacak araştırmalara kaynak olması için Amasya Yazma Eser Kütüphanesi 1816/2 numarada kayıtlı "Şerhü Ayeti'l-Kürsî" tanıtımını isimli risalenin tanıtımını yapmak istedik.

Katalog Verileri

İncelememize konu olan Amasya Yazma Eser Kütüphanesi 1816/2 numarada kayıtlı eser kültürümüzde "Ayete'l-kürsî" olarak isimlendirilen el-Bakara suresi 255.ayetin tefsiridir. Katalog verilerinde 05 Ba 1816/2 numarada kayıtlı bu eserin ismi katalogda "Şerhü Ayeti'l-Kürsî" şeklindedir. Amasya Yazma Eser Kütüphanesi 1816/2 demirbaş numarada kayıtlı eserin 76b-82a varaklar arasındaki ikinci risalesidir. Eser 215x155-155x65 mm ölçülerinde ve 21 satırdır. Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda kayıtlı eserin yazı türü talik kırması, kâğıt tür birleşik harf filigranlıdır. Siyah meşin cilt içindedir. Keşideler siyah mürekkepledir. İstinsah tarihi katalogda 1180/1765 olarak yer almaktadır. Dili Arapça olan bu eserin yazarı ve müstensihî belli değildir. (<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/serhu-ayetil-kurs%C3%AE/25823>, 20.01.204)

Eserin, "vr. 82a" sonunda 1180 tarihinde istinsah edildiğine dair not yer bulmaktadır. Bu tarih katalogda miladi olarak 1765 ifade edilse de 1766, 1767 yıllarına tekabül emektedir. Her ne kadar eserin ismi katalogda "Şerhü Ayeti'l-Kürsî" şeklinde yer bulmuş ise de özel bir ismi bulunmamaktadır. Bu isimlendirmenin içerikten hareketle sonradan kataloglama esnasında verildiği anlaşılmaktadır. Eser, ilk sayfasında "Risâletun li-âyeti'l-kursî" (Ayete'l-Kürsî hakkında bir risale) şeklinde ifade edilmiştir (vr. 76b). Eser Sultan Murat Han (ö. 791/1389) oğlu (Fatih) Sultan Mehmet Han'a (ö. 886/1481) ithafen yazılmıştır. Bu veriden eserin yazılma tarihini net olarak tespit edemsek de yazıldığı dönemin Fatih Dönemi (1444-1446 veya 1451-1481) olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz.

İçerik Özellikleri

Gelenek olduğu üzere eser besmeleden sonra “hamdele” ve “salvele” ile başlamaktadır. Dibacede eserin ayete'l-kürsî hakkında bir risale olduğu yer alır. Ayrıca “Sultan Murat Han oğlu Sultan Mehmet Han'a” ithaf kaydı bulunmaktadır (vr.76b).

Tekrar bir besmelenin ardından eser, Bakara 2/255. ayetin ilk cümlesinin tefsiri ile başlamaktadır. Bu ayetin meali şu şekilde verilebilir. “Allah, O’ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O’na bağlı ve dayalıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. O’nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaate edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları O bilir. O’nun ilminden hiçbir şeyi - dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz. O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür.” Risalede, tefsiri yapılan ayetin ilk cümlesinin anlam alanı Arapça olarak verildikten sonra diğer ayetlerle tefsiri yer alır. Bu metot tefsir usulünde “Kur’an’ın Kur’an’la tefsiri” şeklinde ifadesin bulan metoda tekabül etmektedir. Bakara 2/117, Hadid 57/1. ayetler tefsirde ilk yer verilen ayetlerdir. Ayetlere yapılan atıflarda, İsrâ 17/44’de olduğu gibi müstensih hatasından kaynaklandığını düşündüğümüz bazı yazım hataları da göze çarpmaktadır (vr. 76b).

Eserde “Allah” isminin anlam alanına, etimolojisine ve Esmâ-ı husna arasındaki konumuna özel bir yer ayrılmıştır. Yazar, geniş etimolojik tartışmalar esnasında da Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) gibi önemli dilcilere atıflar yapar. Sîbeveyh’in (ö. 180/796) el-Kitâb’ı da eserin önemli kaynaklarından. Önemli âlimlerden et-Teftâzânî’nin (ö. 792/1390) Şerhu’l-Keşşâf isimli eseri de bu konuda başvurulmuş kaynaklar arasındadır. Bu tartışmalar “Allah” isminin türemiş isim mi özel isim mi olduğu, türemiş ise hangi kelimedenden ve hangi dilden türediği ve anlam alanı ile alakalıdır (vr. 76b-77a) Yazar “ulûhiyet” tartışmalarında da dilbilimsel verilerden yararlanmayı tercih etmektedir. Dilbilimsel görüşleri desteklemek için Meryem 19/65 (vr. 76b) ve el-Fatiha 5. ayete delil olarak yer verilir (vr. 77b).

Hız. Peygamber’den, “İsm-i azamın” el-Bakara suresinin de içinde bulunduğu üç surede olduğuna dair rivayet ile beraber en büyük ayetin el-Bakara 2/255. ayet olduğuna dair rivayetlere yer verir. Yine İsm-i azamın bu ayet içerisinde bulunduğu dair rivayetlerden deliller sunulur. İsm-i azamın bu ayet içerisindeki cümlelerde bulunduğu dair Hız. İsa ve Hız. Musa’dan rivayetler nakledilir. Bu bilgiler “Fezailü’l-Kur’an” adıyla usulde yer alan bir başlıktır. Fezailü’l-Kur’an’a dair bir kısım bilgileri, genelde tefsirlerde ayetin yorumlarının öncesinde veya sonrasında yer bulmasına rağmen, incelediğimiz risalede ayetin tefsiri içerisinde yayılmış olarak görmekteyiz (vr.78b). Ayetin faziletine (Fezailü’l-Kur’an’a) dair rivayetlerin büyük çoğunluğu ise geleneksel olarak tefsirlerin çoğunda yer aldığı üzere eserin sonuna bırakılmıştır. Hız. Ali (ö. 40/661), Hız. Enes (ö. 93/711-12), Hız. Cabir (ö. 78/697), Hız. Ebû Hureyre (ö. 58/678), Hız. Ömer (ö. 23/644) ve Ebû Ca’fer el-Bâkır (ö. 114/733 [?]) gibi ravilerden, bazıları Hız. Peygamber’den nakledilen, ayetin faziletine dair çeşitli rivayetler eserin sonunda yer almaktadır (vr.81b-82a).

El-İsra 17/23 ayete dilbilimsel bir konuyu delillendirmek için atıf yapılmaktadır (vr.79a). el-Bakara 2/255. ayette ifadesini bulan “şefa’at” konusunu yorumlamak için müfessirin en-Nebe’ 78/38 ve Tâhâ 20/109. ayetlere başvurmasındaki gayesi Allah’ın izni olmaksızın şefaatin mümkün olmadığıdır (vr.79b). Bu konu ile ilgili olarak Taha 20/110 ve ez-Zümer 39/67. ayetler müellife delil olan ayetlerdendir (vr.80a-80b).

Müfessirin “kürsî” kelimesini maddi olarak anlamayıp mecaz olarak yorumlaması, somut anlaşıldığına dair görüşlerden ise, literatürde zayıf görüşlerin ifadesi için kullanılan, “kîle” ibaresi ile bahsetmesi dikkate değer bir bakış açıdır. Kendi görüşüne aykırı olmasına rağmen İbn Abbâs’ın (ö. 68/687-88), Atâ (ö. 103/721) ve Süddî’den (ö. 127/745) naklettiği görüşlere de yer vermeyi ihmal etmez (vr.80b). Tâhâ 20/5. ayetteki “kürsî” kelimesinin de aynı şekilde soyut olarak anlaşılmasını gerektiğini ifade eder. Hasan-ı Basrî’nin (ö. 110/728) “kürsî” kelimesinin “arş” ile aynı olduğuna dair tamamen farklı görüşünün de eserde yer bulması müellifin objektifliği açısından önemli bir gösterge olarak düşünülebilir (vr.81a).

Eserin Kaynakları

Yazma ayet tefsirlerinde sıklıkla görüldüğü üzere, Beydâvî’nin (ö. 685/1286) *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl* isimli eserine bu eserde de atıf yapılmakta ve eserden alıntılara sıklıkla yer verilmektedir. Müfessir Zemahşerî (ö. 538/1144) de yazarın önemli başvuru kaynakları arasındadır (vr. 76b-77a, 81a). Neredeyse ayetin her bir cümlesinin tefsirinde Beydâvî’nin görüşlerine başvurulur (vr.78b-79a). Ehl-i Sünnet müfessirlerin genel karakteristiği olduğu üzere Zemahşerî’ye ismen zikretmeksizin “Sâhibü’l-Keşşâf” diyerek atıf yapılır. Bu ifadeden de müfessirimizin itikatta Ehl-i Sünnet olduğunu anlamamız hiç de zor olmamaktadır (vr. 79a). Eserde Tabiin müfessirlerden Mücâhid’e (ö. 103/721) de atıf yapılmaktadır (vr.78b).

Beydâvî’ye yapılan atıflar yanında Hicaz dil ekolünün görüşlerine de başvurulur. Tefsire katkısı sebebiyle ayetteki istisnayı açıklayabilmek için dil kuralları arasında yer alan “istisna” konusu ve bunun çeşitleri de eserde yer bulmaktadır (vr.77b). Ayetin anlam alanına dair Ca’fer es-Sadık’tan (ö. 148/765) alıntılar yapılmıştır (vr. 77b-78a). Allah’ın ulûhiyetine dair Hz. Davud’dan cümlelere yer verilir (vr. 78a). Eserde Allah’ın zatı, sıfatı, söylem ve eylemi nedir, gibi sorulara Yasin 36/82, er-Rahman 55/29, el-İhlas 112/1, eş-Şûrâ 42/11 vb. ayetlerden cevaplar verilir (vr.78a). Diğer dilciler ve tabiin müfessirlerden atıf yapılanlar yukarıda “eserin içeriği” başlığı altında yer aldığı için tekrar edilmemiştir.

Sonuç

Amasya Yazma Eserler Kütüphanesi 1816/2 numarada 76b-82a varaklar arasında bulunan *Şerhü Ayeti’l-Kürsî* şeklinde isimlendirilen el-Bakara suresi 255. ayetin tefsiri olarak yazılmış bu eserin en önemli özelliği yoğun bir dilbilimsel (filolojik/lügavî) tefsir oluşudur. Tefsirde kelimelerin, özellikle de “Allah” kelimesinin, anlam alanına ve etimolojisine değinilmiş, konu ile ilgili dilbilimcilerin ve dil ekollerinin tartışmalarına yer verilmiştir. Eserin dilbilimsel yönü ağırlıklı bir tefsir oluşu sebebiyle meşhur dilcilere atıflar yapması da doğaldır. Kelimelerin anlamlarını tespit için kelime tahlilleri yanında Arap dilinin kurallarına dair geniş açıklamalar da eserde yer bulur. Bilinen

bazı müfessirlere de atıflar yapılmakla beraber bunların çoğunluğu ayetin anlam alanı ve yorumları hakkında değil, dilbilime dair açıklamalar ile ilgilidir.

Eserde “Kur’an’ın Kur’an’la tefsiri” olarak Tefsir literatüründe yer bulan ayetin ayetle tefsirine ağırlık vermiştir. Fakat atıf yapılan ayetlerin çoğunluğuna dilbilimsel tefsirde “istişhâd” için atıf yapması ise ilginçtir. Eserde yer bulan hadislerin ve rivayetlerin çoğunluğu ise fezaile dair olan rivayetlerdir. Bu rivayetlerin sıhhat açısından da değerlendirilmeye muhtaç olduğunu ifade etmekle yetiniyoruz.

Fezailü'l-Kur’an olarak anılan ayetin faziletine dair rivayetler eserde geniş yer bulur. Sahabe ve Tabiinden bazı müfessirlerin görüşlerine, az da olsa diğer tartışmalarda yer verilmeyle beraber, çoğunlukla ayetin faziletine dair olan bölümlerde yer verilir.

Tefsirin en dikkat çekici yönü “kürsi” kelimesinin somut değil de soyut olarak yorumlanmasının tercih edilmiş olmasıdır. Müellifin “kürsî” kelimesini somut olarak anlamayıp mecaz olarak yorumlaması klasik literatürümüze katkı açısından önemlidir. Bu tartışma ve yorum eserin itikadî/mezhebi yönünü göstermektedir.

Eserde Osmanlı tefsir geleneğinde rastladığımız üzere Beydavi’ye ağırlıklı olarak atıf yapılmış, Zemahşeri’ye de birkaç yerde atıf yapılmak suretiyle gelenek korunmuştur. Kanaatimizce önemli bir dilbilimci olan Zemahşeri’ye dilbilimsel yorumlarda zorunlu olarak atıf yapılmakta, onun yorumlarından müstağni kalınmamaktadır. İtikatta Mutezile mezhebine mensup olduğu için yine Osmanlı tefsir geleneğindeki veçhile adı zikredilmek istenmemiş, ondan “Sahibü'l-Keşşâf” ifadesi ile bahsedilmiştir.

Çalışmamıza konu olan eser, üzerinde geniş araştırmalar yapılmasını hak edecek bir risaledir. Atıf yapılan görüşlerin kaynaklarının tespiti, dilbilimsel ve itikadî yönünün klasik kaynaklarla karşılaştırılması ve sonuçta eserin bilimsel yönünün daha net gözler önüne serilmesi beklenmektedir. Temennimiz bu çalışmanın, yazma eser kütüphanesinde araştırmacıları bekleyen risalenin gün yüzüne çıkmasına vesile olması ve yapılacak çalışmalara kaynak teşkil etmesidir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça | References

Şerhü Ayeti'l-Kürsî. (1765). Amasya: Amasya Yazma Eser Kütüphanesi. Katalog no: 1816/2, vr. 76b-82a.